

Iranski predsjednički izbori

Vedran Obućina

U Islamskoj republici Iran održani su 19. svibnja 2017. dvanaesti predsjednički izbori od oblikovanja novoga državnog ustroja nakon Islamske revolucije 1979. Smatra se da su ovi izbori bili među najneizvjesnijima, u žiži geopolitičkih previranja na Bliskome istoku i nakon što su Iranu skinute međunarodne sankcije

U Islamskoj republici Iran održani su 19. svibnja 2017. dvanaesti predsjednički izbori od oblikovanja novoga državnog ustroja nakon Islamske revolucije 1979. Istovremeno uz predsjedničke, Iranci su izašli i na lokalne izbore. Smatra se da su ovi izbori bili među najneizvjesnijima, u žiži geopolitičkih previranja na Bliskome istoku i nakon što su Iranu skinute međunarodne sankcije. Zbog toga je izlaznost bila velika. Preko 73 posto glasača glasovalo je za novog predsjednika, a pobjedu je na kraju odnio dosadašnji predsjednik umjerenjak Hasan Rohani s 57,13 posto osvojenih glasova (23.549.616 glasova). Prema službenim podacima Ministarstva unutarnjih poslova Islamske Republike Iran (MOIIRI, 2017) njegovi protukandidati bili su konzervativac Ebrahim Raisi (15.786.449 glasova ili 38,3 posto), konzervativac Mostafa Mir-Salim (478.215 glasova ili 1,16 posto) te reformist Mostafa Hašemitaba (215.450 glasova ili 0,52 posto). Iz predizborne utrke su prethodno izašli Rohanijev prvi potpredsjednik i umjerenjak Ešak Džahangiri, te konzervativni gradonačelnik Teherana Mohamad Bager Galibaf.

Osebjuni sustav vlasti

U Iranu je predsjednik čelnik izvršne vlasti i druga najmoćnija osoba političkog sustava, nakon Vrhovnog vođe (Sadeghi-Neshat, 2009). Iranski Ustav utvrđuje da je predsjednik na čelu Vlade te nominira ministre koje treba prihvatiti parlament (*Madžles*). Tijekom mandata predsjednik može mijenjati ministre, ali svaki novi ministar mora dobiti potvrdu parlamenta (UIRI, 1989: čl. 134-136). Ujedno, predsjednik na prijedlog

ministra vanjskih poslova postavlja veleposlanike (čl. 128) i čelnik je Visokog vijeća za nacionalnu sigurnost (čl. 176) – jedne od najvažnijih institucija za donošenje odluka u iranskoj političkoj svakodnevnici. Predsjednik i vlada imaju pravo predlagati zakone parlamentu, ali ujedno imaju mogućnost donošenja odredbi i dekreta s namjerom izvršavanja administrativnih funkcija, osiguravanja implementacije zakona i reguliranja upravnih ustanova. Predsjednik ujedno potpisuje međunarodne povelje i ugovore, a nakon potvrde parlamenta (čl. 125).

U Iranu je predsjednik čelnik izvršne vlasti i druga najmoćnija osoba političkog sustava, nakon Vrhovnog vođe

Odgovornost predsjednika je višestruka, jer za svoje postupke, ovlasti i odgovornosti odgovara i parlamentu i Vrhovnome vođi (čl. 122). Svaki ministar je pojedinačno odgovoran predsjedniku i parlamentu (UIRI, 1989).

Predsjednik također predsjedava Nacionalnim sigurnosnim vijećem (*Šora-je Amniat-e Meli*), što mu daje vodeću ulogu u unutarpolitičkim i vanjskopolitičkim pitanjima, zajedno s Vrhovnim vođom. No, za razliku od Vrhovnoga vođe, predsjednik nema posvemašnju moć nad oružanim snagama. Članak 113. Ustava nalaže da je predsjednik, nakon Vrhovnog vođe, nositelj najviše službene državne vlasti, odgovoran za implementaciju Ustava i glavni provoditelj Ustava, kao i čelnik

Za razliku od Vrhovnoga vođe, predsjednik nema posvemašnju moć nad oružanim snagama

izvršne vlasti, s iznimkom onih pitanja koji se izravno tiču ovlasti i odgovornosti Vrhovnoga vođe. Iako je time izvršna vlast dana u ruke Predsjednika, ustavotvorci su smatrali da je mogućnost koruptivnosti izvršne vlasti tolika da je potreban nadzor Vrhovnoga vođe u glavnim odrednicama državne politike. Stoga su ključne sastavnice državne vlasti, poput ovlasti nad oružanim snagama, oduzete predsjedniku. Ipak, izvršavanje dnevopolitičkih obveza i praktične implementacije razvoja zemlje dano je predsjedniku i njegovoj vladi (UIRI, 1989: čl. 113).

Predsjednika bira narod na izravnim izborima, pod uvjetom da je njegovu nominaciju prihvatilo Vijeće čuvara, tijelo koje se bavi nadzorom biranih državnih dužnosnika i koje kao Ustavni sud proučava je li svaki izabrani zakon u skladu s Ustavom i islamskim pravom. Unatoč svojim manjkavostima u ovlastima, predsjednik je iznimno utjecajan u stvaranju unutarnje i vanjske politike unutar visokocentraliziranog sustava iranske vlasti.

broj 30 - lipanj 2017.

Rohanijev prvi mandat

U proteklih četiri godine, vlada predsjednika Hasana Rohanija je razriješla dugotrajno pitanje nuklearne energije, smanjila sankcije koje su osakatile gospodarstvo zemlje, počela širiti svoje međunarodno djelovanje i poveznice s međunarodnom zajednicom, stabilizirala ekonomiju, te povećala slobodan prostor za djelovanje studenata, žena i medija. Stopa inflacije se spustila na 9,5 posto (Financialtribune.com, 2017a), stabilizirala se tečajna lista (Tradingeconomics.com, 2016), a gospodarstvo se skočilo iz minusa na sedam posto rasta (Financialtribune.com, 2017b). Micanje sankcija omogućilo je Iranu da sklopi multimiliarderske ugovore s europskim i azijskim, pa čak i američkim partnerima, čime se želi razviti zastarjela industrija i infrastruktura. Golema ulaganja kineskih i europskih kompanija, te jamstvo njihovih vlada, dovoljan su znak da je Iran zemlja koju Amerika i Izrael ne smiju dirati. Takva ružičasta slika daje pomisao da je Rohani trebao s lakoćom dobiti svoj drugi mandat, međutim to nije bilo posve tako. Zemlju potresaju snažni korupcijski skandali, borba između konzervativaca i umjerenjaka (s udjelom reformista i ultrakonzervativaca) sve je snažnija. Kao i pitanja o budućnosti Islamske Republike: njeni prvaci i revolucijski lideri odlaze prirodnom smrću, a da nije provedena regrutacija elita i osigurana institucionalizacija političkih stranaka. Iranska politika je iznimno personalizirana, svedena na tzv. *dovre* krugove poznanika i istomišljenika, dok se na same stranke gleda sa skepsom. Narod očekuje brze pomake, oslanja se na ekonomski populizam, te je nestrpljiv s Rohanijevim obećanjima. Osim što birači smatraju Rohanija nesposobnim za rješavanje gospodarskih poteškoća, za isto krive i Sjedinjene Američke Države jer su zadržale tihe sankcije. Drugi pak smatraju da se gospodarska dobit dijeli među odabranima ili da se previše daje za iranske vojne troškove i podršku stranim saveznicima. Problem je što Rohanijevi protukandidati pružaju samo nekonstruktivnu kritiku jer sami nemaju uvjerljivu alternativu ekonomskom planu.

Oba glavna kandidata na ovim izborima bili su *hodžatoleslami*, niža razina šijitske klerikalne hijerarhije, te se time pokazala moć klerikalne elite. Povijesno se također može vidjeti da su klerici većinom zauzimali mjesto predsjednika. U nizu koji sačinjavaju Abolhasan Bani-Sadr, Mohamad Ali Radža'i, Ali Hamenei, Ali Akbar Hašemi-Rafsandžani, Mohamad Hatami, Mahmud Ahmadinežad, te Hasan Rohani, samo Banid-Sadr, Radža'i i Ahamdinežad nisu bili klerici. U začetku Islamske Republike postojala je nakana da klerikalna elita ne zauzima predsjedničke i vladine pozicije, već da služi kao nadzor republikanskog sustava. Nakon pada prve vlade Mehdiya Bazargana i talačke krize s američkim diplomatima, Vrhovni vođa Ruholah Homeini dopustio je kandidature klerika.

Moć klerikalnih organizacija

Dvije glavne političke klerikalne organizacije podupiru klerikalne kandidate na političkim položajima. S jedne je strane Udruga predavača komske medrese, moćna organizacija u središtu šijitskog obrazovanja, a s druge Udruga borbenih klerika u Teheranu. Obje klerikalne organizacije su pretežno konzervativnog karaktera te uključuju brojne ajatolaha kao i *mardže*,

najviši stupanj šijitske hijerarhije. Kler je doista moćan u Iranu jer uživa građanske i političke povlastice; ne treba služiti vojsku, oni osobno i njihove organizacije ne plaćaju porez, te imaju ekskluzivno pravo na najviše pozicije u Islamskoj Republici kao

Nastavlja se snažna personalizacija iranskog političkog sustava

što je mjesto Vrhovnog vođe, mjesta ministra informiranja i šefa sudstva, sva mjesta Vijeća stručnjaka (koje bira, nadzire i razrješuje Vrhovnog vođu) te polovica mjesta u Vijeću čuvara. Biranje Ahmadinežada je u tom smislu bilo pravo iznenađenje (Bani-Sadr i Radža'i su bili ratni predsjednici u vrijeme tranzicije vlasti), a iza njega stoji moćna Islamska revolucionarna garda koja podupire ideju islamističkih laika na kormilu vlasti. Ova paravojna organizacija je ujedno i najveći gospodarski subjekt u Iranu, zbog čega je često na udaru umjerenih i reformističkih političkih snaga.

Cjelokupna politička nesloga među iranskim klericima dovela je do propitivanja regrutacije elita. U posljednje vrijeme je umrlo mnogo poznatih klerika, prije svega Hašemi-Rafсандžani, Mahdavi-Kani i Mohamad Jazdi, a njihova mjesta nisu popunjena istim veličinama. Smanjen utjecaj klera postaje sve veći problem, zbog čega je 2016. Ured islamskog dostiga održao seminar o sociopolitičkom prestižu klera u četvrtom desetljeću Islamske Republike, gdje su se istraživali razlozi opadajućeg političkog i društvenog statusa klera i gdje se priznalo da je taj problem dosegao svoj vrhunac. Uz to, većina mlađe generacije nastoji se depolitizirati te je i ultrakonzervativni ajatolah Mohamad Taki Mesbah-Jazdi javno izrazio zebnju jer obrazovani klerici sve više čine odmak od politike i vlade. I dok će idući predsjednik Irana sasvim sigurno biti klerik, dugoročno će Islamska Republika morati institucionalizirati i osnažiti ključne oblike vlasti u Iranu.

U predizbornoj utrci je Rohanijev najopasniji protukandidat bio čelnik iranske najbogatije i najutjecajnije karitativne organizacije *Astan-e Kuds* Ebrahim Raisi. Na to mjesto ga je postavio Vrhovni vođa ajatolah Ali Hamenei prije godinu dana. Prethodno je iranska javnost malo znala o Raisiju, iako je on imao mnoge javne dužnosti. Dugo vremena je radio u sudstvu, praktično od početka Islamske Republike. Ujedno je od 2014. do 2016. bio glavni državni odvjetnik. Čini se da je kao čelnik *Astan-e Kuds* Raisi dobio klerikalno napredovanje jer ga se sve

Konzervativna struja se ne može konsolidirati dovoljno da osvoji predsjedničku funkciju

više u medijima oslovljava kao ajatolaha, iako je poznato da posjeduje niži klerikalni rang *hodžatoleslama*. Raisi je naslijedio ajatolaha Abasa Vaeza Tabasija koji je umro u ožujku 2016. Tabasi je bio osobni predstavnik Imama Homeinija u provinciji

Horasan i čuvar hrama imama Reze (najsvetijeg mjesta iranskog šijizma), te je godinama gradio bogatstvo karitativne zaklade. I dok Iran ima brojne druge zaklade, niti jedna nema tako važan politički, vjerski, financijski i geografski status kao *Astan-e Kuds*, kako zbog vezanosti uz imama Rezu tako i zbog velike gospodarske aktivnosti i političke moći. Tabasi je bio na čelu te institucije 37 godina. Niti jedna druga institucija u Iranu nije toliko vezana uz pojedinca na toliko dugo vremena. I dok je jasno da je bio blizak Hameneiju, politički je Tabasi naginjao pragmatičnoj struji pokojnog ajatolaha Alija Akbara Hašemi-Rafсандžanija te se opirao politikama ultrakonzervativnih snaga. Tako se spominje i snažna odbojnost Tabasija prema predsjedniku Ahmadinežadu. Raisi je naslijedio ovo veliko ime, ali se čini da je on samo odskočna daska za predsjedničke izbore.

Astan-e Kuds je organizacija čvrsto vezana za hram osmog šijitskog imama Reze u drugom najvećem iranskom gradu Mašhadu. Radi se o najsvetijem mjestu šijita u Iranu, ujedno jedinom počivalištu jednog od šijitskih imama u toj zemlji. U Komu, intelektualnom središtu šijizma i političkom uporištu klera, nalazi se grob sestre imama Reze Masume, te su dva grada povezana hodočasničkom titulom. *Astan-e Kuds* pruža financijsku pomoć siromašnima, ali ujedno ulaže u nekretnine te upravlja zemljištem i nekretninama oko samog hrama. Nije jasno iskazano koliko je vrijedno bogatstvo organizacije, ali procjena iz 2003. govori o 15 milijardi dolara (*Astan-e Quds*, 2003). S obzirom da je gospodarstvo uvijek važna tema u iranskim izborima, imidž Raisija kao čelnika humanitarne organizacije se osobito ističe. Gospodarski razvoj je postao glavnom temom nove iranske godine, a kako je nuklearno pitanje i odnos prema drugim državama više-manje sređena stvar, konzervativci su se obušavali na Rohanija u gospodarskim pitanjima. Tu je Rohani svakako bio najranjiviji. Raisi je koristio činjenicu da je karitativna osoba, te je u tom svojstvu imao niz važnih javnih nastupa u kojima govori o potrebama siromašnih, osobito u istočnim iranskim provincijama.

Zaključak

Predsjednički izbori u Iranu dovode do nekoliko glavnih zaključaka. Prvo, nastavlja se snažna personalizacija iranskog političkog sustava. Kroz čitavu povijest vlada Islamske Republike, one su služile kao odraz pokušaja pronalazjenja ravnoteže različitih frakcija. Iako je predsjednik biranjem svojih potpredsjednika i ministara postavljao pobjedničku frakciju, ipak su sve vlade bile sastavljene od niza stranaka, frakcija, grupacija ili nezavisnih političara, temeljeno na *dovre* sustavu. *Dovre* je krug pojedinaca koji dijele isti interes, profesiju, prošli su isto obrazovanje, te služi kao važan oblik regrutacije elita. *Partibazi* (doslovno prevedeno, igra politike) je institucionalizirana praksa lobiranja unutar tog kruga pojedinaca. Uobičajeno je imati čak i obiteljske poveznice unutar *dovre*, a neke kategorije društva imaju osobito snažne *dovre*, kao što su *bazardžani* (trgovci na bazaru) i vjerske bratovštine *hej'at*. Ovakva praksa je u skladu s klasičnom teorijom elita. Frakcije, a ne stranke, određuju tijek političkog procesa. One pokazuju snažne komunitarne sklonosti, jer se u Iranu jasno prepoznaje primat teoretskih i praktičnih skupina koje dijele identitet, prava i dužnosti (Moslem, 2002:

92-96). Komunitarizam frakcija se očituje u grupnom razmišljanju, grupnim stavovima i izjava za javnost, te nastojanje stvaranja osjećaja zajedništva, "mi", koji se posebno vidi među klerikalnom elitom koja sebe naziva *hodi* (naši). Tako i kod Rohanija, kao i Hatamija prije njega, nije postojala posebna zabrinutost zbog pripadanja ovoj ili onoj stranci – pošto je "naš" odnosno klerik. Za Hatamija je to još više istančano s obzirom da je rodbinski vezan uz današnjeg Vrhovnog vođu.

Drugo, konzervativna struja se ne može konsolidirati dovoljno da osvoji predsjedničku funkciju. No, pitanje je koliko li to uopće važno, s obzirom da ova struja suvereno vlada svim klerikalnim i miješanim vijećima koja nadziru politički sustav. Zadnji predstavnik konzervativne frakcije na vlasti kao predsjednik bio je današnji Vrhovni vođa Ali Hamenei. Već je njegov nasljednik Hašemi-Rafsandžani utvrdio umjerenu struju. Hatami je bio reformator, a Ahmadinežad radikalni i populistički ultrakonzervativac koji se zamjerio i samom konzervativnom bastionu. Sada je Rohani dva puta uspio pobijediti konzervativne kandidate u prvom krugu. Među konzervativcima nema previše zabrinutosti zbog toga, jer grade nove snage koje će nadzirati parlament i vladu u budućnosti.

Treće, institucionaliziran je položaj predsjednika u dva mandata bez realne mogućnosti naknadnog ponovnog kandidiranja. Mnogo se raspravljalo hoće li Rohani biti prvi mirnodopski predsjednik koji bi mogao izgubiti drugi mandat. Taj trenutak nije došao, što pokazuje volju birača i političke javnosti za kontinuitetom djelovanja jednog predsjednika. No, takav predsjednik potom više nije dobrodošao i ponekad doslovno ispada iz političke vreve. Jedino je Hašemi-Rafsandžani nakon svojih dva mandata uspio biti politički vrlo aktivan s realnom snagom u političkom procesu. Ipak, kada se pokušao kandidirati na predsjedničkim izborima 2009. Vijeće čuvara ga je blokiralo. Hatami više nije prisutan u političkoj javnosti, iako iza kulisa zasigurno podupire pojedine političare. Ahmadinežad se namjeravao kandidirati na upravo provedenim izborima i Vijeće čuvara ga je također blokiralo, navodeći da je njegova učinkovitost na predsjedničkoj funkciji bila loša, te da je bio ogrezao u korupciju.

Četvrto, potvrđena je sigurnost političkog procesa preko Vijeća čuvara. Ovo iznimno moćno tijelo predmet je mnogih sporova u iranskoj i svjetskoj javnosti, ali činjenično održava islamski republikanski sustav živim i u skladu sa svojim

stogodišnjim zasadama (prvo Vijeće čuvara stvoreno je tijekom Ustavne revolucije 1905. godine). Iako je stvoreno i Vijeće interesa ustavnog poretka, koje posreduje između parlamenta i Vijeća čuvara kod pitanja neustavnosti ili islamske nezakonitosti pojedinog prijedloga zakona, Vijeće čuvara i dalje može odlučivati tko je dovoljno podoban za preuzimanje političke institucionalne funkcije u Iranu. Time se čuva i islamski sustav kojemu su mnogi proricali brzu smrt, barem nakon odlaska Imama Homeinija, ali koji se čini tvrdokornijim nego je itko mogao zamisliti.

Literatura

- Astan-e Quds, Razavi (2003) *A 33 Years Performance Report*. Mashhad: The Central Official Complex.
- Financialtribune.com (2017a) Inflation Accelerates. <https://financialtribune.com/articles/domestic-economy/60374/inflation-accelerates> Pristupljeno 23. lipnja 2017.
- Financialtribune.com (2017b) Iran's GDP Growth at 7,2%. <https://financialtribune.com/articles/domestic-economy/60769/irans-gdp-growth-at-72> Pristupljeno 23. lipnja 2017.
- MOIIRI (Ministarstvo unutarnjih poslova Islamske Republike Iran) (2017) Službeni rezultati predsjedničkih izbora. <https://www.moi.ir/Portal/home/?news/469742/469971/497969/%D8%A7%D9%86%D8%AA%D8%B4%D8%A7%D8%B1-%D9%86%D8%AA%D8%A7%DB%8C%D8%AC-%D8%AA%D9%81%D8%B5%DB%8C%D9%84%DB%8C-%D8%A7%D9%86%D8%AA%D8%AE%D8%A7%D8%A8%D8%A7%D8%AA-%D8%B1%DB%8C%D8%A7%D8%B3%D8%AA-%D8%AC%D9%85%D9%87%D9%88%D8%B1%DB%8C> Pristupljeno 23. lipnja 2017.
- Moslem, Mehdi (2002) *Factional Politics in Post-Khomeini Iran*. Syracuse: Syracuse University Press.
- Sadeghi-Neshat, Amir (2009) *Introduction to the system of the Islamic Republic of Iran*. Tehran: Center for Cultural International Studies.
- Tradingeconomics.com (2016) Iranian Rial Forecast 2014-2020. <https://tradingeconomics.com/iran/currency/forecast> Pristupljeno 23. lipnja 2017.
- UIRI (Ustav Islamske Republike Iran) (1989) https://www.constituteproject.org/constitution/Iran_1989.pdf?lang=en Pristupljeno 23. lipnja 2017. ■